

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

Olena Otych – Doctor of Pedagogical Sciences (Ed. D.), Professor, Chief Researcher at the Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

Research interests: inclusive education, innovations in higher education, development of inclusive and innovative higher education infrastructure.

Олена Отич – докторка педагогічних наук, професорка, головний науковий співробітник, Інститут вищої освіти НАПН України (Київ, Україна).

Наукові інтереси: інклюзивна освіта, інновації у вищій освіті, розвиток інклюзивної та інноваційної інфраструктури вищої освіти.

ORCID: 0000-0003-2686-2832
Researcher ID: 1864045/olena-otych/
E-mail: ndi-direktor@ukr.net

Olena Orzhel – Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Chief Researcher at the Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

Research interests: university governance and leadership, social responsibility of universities.

Олена Оржель – докторка наук з державного управління, доцентка, головний науковий співробітник, Інститут вищої освіти НАПН України (Київ, Україна).

Наукові інтереси: університетське врядування і лідерство, соціальна відповідальність університетів.

ORCID: 0000-0001-9912-0173
Researcher ID: AAT-6812-2020
E-mail: o.orzhel@ihed.org.ua

INCLUSIVE UNIVERSITY INFRASTRUCTURE AS A FACTOR OF BARRIER-FREE HIGHER EDUCATION

ІНКЛЮЗИВНА ІНФРАСТРУКТУРА УНІВЕРСИТЕТУ ЯК ЧИННИК БЕЗБАР'ЄРНОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

The purpose of the article is based on the analysis of the legislative acts, regulatory documents, scientific literature and modern practice of forming an inclusive infrastructure of higher education institutions to identify the main approaches and trends in the implementation of this process in the European and Ukrainian space of higher education, using a comparative analysis to formulate recommendations for the restoration and development of an inclusive infrastructure of domestic universities.

Methodology. The methodological basis of the study is the Concept of Social Inclusion (United Nations) and the Concept of Inclusive Infrastructure (Global Infrastructure Hub). The main research methods: the analysis of the scientific literature, legislative acts, regulatory documents; observation and study of modern practice of forming an inclusive infrastructure in higher education institutions of Ukraine and the European Economic Area; comparison, generalization, systematization of theoretical and empirical data; terminological analysis, content-analysis.

Scientific novelty. Based on the analysis and generalization of the European and Ukrainian legislative acts, regulatory documents related to the development of an inclusive infrastructure and ensuring barrier-free access to education, the essence of this infrastructure as a component of the integral infrastructure of the university has been clarified and its importance in achieving barrier-free access to higher education of different categories of applicants has been substantiated.

Conclusions. An inclusive infrastructure of the university is the infrastructure, designed for the applicants for higher education to achieve the expected educational results and to expand their opportunities to fully participate in educational and extracurricular activities and university life, realizing their personal and professional potentials. An inclusive infrastructure is a component of a higher education institution infrastructure in general. It is related to its social, educational, research, innovation and other infrastructures and aimed at ensuring physical, informational, digital, social and civil, as well as educational barrier-free access to higher education.

The problem of the inclusive infrastructure development of the Ukrainian higher education is studied in the European space of higher education in the context of support and post-war reconstruction of Ukraine, and in Ukraine – in the context of social inclusion of veterans, temporarily displaced persons, residents of temporarily occupied territories, persons with disabilities and representatives of low-mobility groups; creation of socially friendly environment of universities, construction of «smart cities»; ensuring barrier-free education and creating a safe educational environment.

The development of an inclusive infrastructure in higher education institutions involves: creation of support centers for students with special educational needs; ensuring the accessibility of the entire infrastructure of the educational environment; individualization of the educational process for the persons with special educational needs, in particular by providing them with additional services. The implementation of these measures will contribute to ensuring equal access of citizens of Ukraine of various social categories to higher education and its real barrier-freeness.

Key words: applicants for higher education, barrier-freeness, inclusive infrastructure, social justice, university.

Мета статті – на основі аналізу законодавчих актів, нормативно-правових документів, наукової літератури та сучасної практики формування інклюзивної інфраструктури ЗВО виявити основні підходи і тенденції реалізації цього процесу в європейському та в українському просторах вищої освіти, використовуючи порівняльний аналіз, сформулювати рекомендації щодо відновлення та розвитку інклюзивної інфраструктури вітчизняних університетів.

Методологія. *Методологічними основами дослідження є Концепція соціальної інклюзії (UNESCO) та Концепція інклюзивної інфраструктури (Global Infrastructure Hub). Основні методи дослідження: аналіз наукової літератури та законодавчих актів і нормативно-правових документів; спостереження та вивчення сучасної практики формування інклюзивної інфраструктури в закладах вищої освіти (далі – ЗВО) України та ЄПВО; порівняння, узагальнення, систематизація теоретичних та емпіричних даних; термінологічний аналіз, контент-аналіз.*

Наукова новизна. *На основі аналізу та узагальнення європейських і українських законодавчих актів та нормативно-правових документів у галузі розвитку інклюзивної інфраструктури й забезпечення безбар'єрності освіти, з'ясовано сутність цієї інфраструктури як складника цілісної інфраструктури університету та обґрунтовано її значення у досягненні безбар'єрного доступу до вищої освіти різних категорій здобувачів.*

Висновки. *Інклюзивна інфраструктура університету – це інфраструктура, призначена для сприяння здобувачам вищої освіти досягти очікуваних освітніх результатів й розширити їх можливості для повноцінної участі в освітній і позанавчальній діяльності та житті університету через реалізацію особистісного й професійного потенціалів. Інклюзивна інфраструктура є складником інфраструктури закладу вищої освіти загалом. Вона пов'язана із соціальною, освітньою, дослідницькою, інноваційною та іншими його інфраструктурами і спрямована на забезпечення фізичної, інформаційної, цифрової, суспільної, громадянської, а також освітньої безбар'єрності здобуття вищої освіти.*

Проблема розвитку інклюзивної інфраструктури української вищої освіти досліджується у Європейському просторі вищої освіти у контексті підтримки й повоєнного відновлення України, а в Україні – у контексті соціальної інклюзії ветеранів, тимчасово переміщених осіб, жителів тимчасово окупованих територій, осіб з інвалідністю та представників маломобільних груп; створення соціально дружнього середовища університетів, побудови «розумних міст»; забезпечення безбар'єрності освіти та створення безпечного освітнього середовища.

Розвиток інклюзивної інфраструктури у закладах вищої освіти передбачає таке: утворення центрів підтримки студентів з особливими освітніми потребами; забезпечення доступності всієї інфраструктури освітніх середовищ; індивідуалізацію освітнього процесу для осіб з особливими освітніми потребами, зокрема шляхом надання їм додаткових послуг. Реалізація цих заходів сприятиме забезпеченню рівного доступу громадян України різних соціальних категорій до вищої освіти та досягненню її реальної безбар'єрності.

Ключові слова: *інклюзивна інфраструктура, безбар'єрність, соціальна справедливість, університет, здобувачі вищої освіти.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. *Інтеграція української вищої освіти до Європейського простору вищої освіти (ЄПВО) передбачає імплементацію європейських цінностей у діяльність вітчизняних університетів. Однією з основних цінностей Європейського Союзу, яка наближає його до ідеалу сильної, справедливої та сповненої можливостей унії європейських країн, є соціальна справедливість, що утверджує первинність прав людини і рівність доступу до соціальних благ, зокрема й до вищої освіти.*

Право кожного члена європейської спільноти на якісну та інклюзивну освіту впродовж життя закладене у 20 принципах European Pillar of Social Rights, а саме: у 1 принципі «Education, training and life-long

learning»; у 3 принципі «Equal opportunities» та 17 принципі «People with disabilities».

Водночас, як зазначається у європейських офіційних документах і наукових публікаціях (Global Infrastructure Hub, 2019, 2023; Inter-American Development Bank, 2014; OECD, 2014; Sustainable Development Goals, 2018; Haegeman, 2017; Vanhercke et al., 2018; Zabeli et al., 2021 та ін.), навіть у соціально справедливій та інклюзивно орієнтованій Європі, яка випереджує інші регіони світу за доступністю вищої освіти, не всі категорії громадян мають рівні можливості щодо її здобуття. У зв'язку з цим актуалізується необхідність перетворення університетів на місця рівних можливостей й започаткування необхідних для цього інституційних змін.

Однією з таких першочергових змін є формування інклюзивної інфраструктури закладів вищої освіти, адже саме від її рівня

залежать можливості створення і розвитку у цих закладах безбар'єрного освітнього простору.

Особливої актуальності ця проблема набуває в сучасній Україні. Так, якщо станом на 2021 рік серед здобувачів вищої та професійної (професійно-технічної) освіти лише 0,85 відсотка осіб мали інвалідність, що становило близько 7 відсотків загальної частки осіб з інвалідністю в Україні (Національна Стратегія, 2021), то сьогодні внаслідок воєнних дій значно зросла кількість осіб з особливими освітніми потребами – вимушених переселенців, осіб з інвалідністю, сиріт, постраждалих від насильства, родин з низьким рівнем доходу тощо. Соціальна інклюзія таких осіб в умовах війни та в перспективі – під час післявоєнного відновлення – стає викликом як суспільству загалом, так і вітчизняній вищій освіті. З огляду на це, важливим завданням педагогіки вищої школи є розроблення механізмів формування інклюзивної інфраструктури університету та використання її з метою забезпечення безбар'єрності вищої освіти.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми.

Проблемі розвитку інфраструктури української вищої освіти приділяється сьогодні посиленна увага як в Україні, так і в Європейському просторі вищої освіти. Ця проблема розглядається передусім у контексті підтримки й повоєнного відновлення нашої держави.

Нормативно-правові основи цього процесу викладені в низці офіційних документів Ради Європи, зокрема у:

– Плані дій Ради Європи для України «Resilience, Recovery and Reconstruction», 2023–2026 (Council of Europe Action Plan, 2022), у якому запропоновано заходи, що ґрунтуються на стандартах Ради Європи і спрямовані на супровід процесу реконструкції й відновлення економіки України шляхом підтримки й зміцнення стійкості українських державних інститутів, демократизації управління, утвердження верховенства закону та захисту основних прав громадян, включаючи права на вищу освіту;

– Декларації Лугано (Lugano Declaration, 2022), у якій затверджено 7 керівних принципів процесу відновлення України: партнерство, спрямованість на реформи, прозорість, підзвітність і верховенство права, демократична участь, залучення багатьох зацікавлених сторін, гендерна рівність та інклюзія, сталий розвиток (Lugano Principles, 2022);

– «Коротких оглядах публічної політики щодо відновлення України»

(URC2022), де визначено 4 стратегічні пріоритети післявоєнної відбудови України (Policy Briefs on Ukrainian Recovery, 2022);

– звіті OECD «Архітектура відновлення інфраструктури в Україні» і Стратегічному плані реконструкції інфраструктури «Відновити Україну» (OECD, 2022);

– проєкті Плану відновлення України Національної ради з відновлення та підходах до його впровадження (2022);

– Програмі великої трансформації «Освіта 4.0: український світанок» МОН України (2022) та інших європейських і вітчизняних документах.

У цих документах визначено стратегічні пріоритети післявоєнної відбудови України, першим з яких є відновлення інфраструктури, а наступними – соціальна, екологічна та економічна відбудова (Policy Briefs on Ukrainian Recovery, 2022).

З огляду на спричинені війною негативні зміни у структурі населення нашої держави, що надалі все більше відчуватимуться через зростання частки осіб із особливими потребами (інвалідністю, ПТСР, зниженням мобільності та ін.), важливим напрямом повоєнної відбудови країни стає розбудова інклюзивної інфраструктури й покладання принципу інклюзивності в основу різних інфраструктурних проєктів (Global Infrastructure Hub, 2019). Їх реалізація в Україні усіляко підтримується європейськими партнерами, які вбачають у розвитку інклюзивної інфраструктури потенціал не лише для посилення конкурентоздатності, масштабованості та прибутковості економічних проєктів, але й для соціальної і демографічної інтеграції українського суспільства, що є одним з головних стовпів європейської концепції інклюзивної інфраструктури, оскільки передбачає залучення до розподілу соціальних благ та професійних переваг ті демографічні й соціальні групи, які, в іншому випадку, ризикують бути виключеними із соціального контексту (OECD, 2014).

Значення інклюзивної інфраструктури як чинника забезпечення безбар'єрності освіти зафіксовано у низці міжнародних та державних нормативно-правових документах, зокрема: у Всесвітній Декларації прав людини (1948); у Декларації прав дитини (1959); у Декларації про права інвалідів ООН (1975); у Конвенції про права дитини (1989); у Всесвітній декларації «Освіта для всіх» (1990); у Стандартних правилах ООН щодо забезпечення рівних можливостей для інвалідів (1993); у Саламанкській декларації та Програмі дій (1994); у Програмі дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами (1994); у Дакарській Декларації

(2000); у Конвенції ООН про права інвалідів (2006); у Резолюції 48 сесії ЮНЕСКО «Інклюзивна освіта: шлях у майбутнє».

В Україні важливими документами, що унормовують формування інклюзивної інфраструктури освітньої галузі, стали Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року (2021) та Концепція безпеки закладів освіти (2023). У цих документах наголошується на необхідності створення комплексної інфраструктури для розвитку соціальної інклюзії, психоемоційної підтримки та психологічної допомоги учасникам освітнього процесу та реалізації їх безбар'єрного доступу до здобуття освіти (Концепція Безпеки, 2023).

У науковій площині деякі аспекти проблеми формування інклюзивної інфраструктури закладів освіти були опосередковано відображені у працях вчених у галузях інклюзивної та спеціальної освіти (Ашиток Н., Колупасєвої А., Литвинової О., Малишевської І., Стадницької І., Таранченко О. та ін.), інклюзивної освіти у вищій школі (Аріщенко А., Шевчука Г. та ін.), роботах із формування інклюзивної інфраструктури в зарубіжних закладах освіти (Амірідзе С., Вербенець А., Давиденко Г., Журавльової Л., Продіус О. та ін.).

Водночас, попри наявність певних результатів у дослідженні зазначених аспектів проблеми інфраструктурного забезпечення інклюзивної освіти, до цього часу не було обґрунтовано значення інклюзивної інфраструктури університету як чинника досягнення безбар'єрності вищої освіти.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження – на основі аналізу законодавчих актів, нормативно-правових документів, наукової літератури та сучасної практики формування інклюзивної інфраструктури ЗВО виявити основні підходи і тенденції реалізації цього процесу в Європейському просторі вищої освіти та в Україні, використовуючи порівняльний аналіз, сформулювати рекомендації щодо відновлення та розвитку інклюзивної інфраструктури вітчизняних університетів.

Висвітлення процедури теоретико-методологічного дослідження. Дослідження мало теоретичний характер і проводилося згідно з планом науково-дослідної роботи відділу взаємодії вищої освіти та ринку праці Інституту вищої освіти НАПН України «Теоретичні основи і механізми взаємодії вищої освіти та ринку праці в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України» (РК № 0123U100678).

Основними методами дослідження були аналіз наукової літератури та законо-

давчих актів і нормативно-правових документів; спостереження та вивчення сучасної практики формування інклюзивної інфраструктури у закладах вищої освіти (далі – ЗВО) України та ЄПВО; порівняння, узагальнення, систематизація теоретичних та емпіричних даних; термінологічний аналіз, контент-аналіз.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Доведення залежності безбар'єрності освітнього простору ЗВО від рівня розвитку його інклюзивної інфраструктури передбачає передусім визначення сутності цієї інфраструктури і виявлення її місця й значення у загальній інфраструктурі університету.

Поняття **інфраструктура** тлумачиться в Енциклопедії сучасної України як сукупність специфічних форм, методів і процесів, а також різноманітних споруд і комунікацій, що забезпечують загальні умови і нормальне функціонування економічної, соціальної, екологічної та інших галузей життєдіяльності суспільства, його відтворення та розвиток. Ці умови створюються системою техніко-технологічних, організаційних, соціальних, комунікаційних та інших взаємозв'язків усіх елементів інфраструктури (Савченко та ін., 2011). За цих обставин головною ознакою інфраструктури є її не самостійний, а підтримувальний, обслуговуваний характер.

Так, якщо розглядати **інфраструктуру університету** загалом, то слід брати до уваги сукупність навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів та господарських комплексів, що обслуговують основні види діяльності закладу, а також людей, які надають послуги для здійснення необхідних освітніх, наукових, виробничих, фінансово-економічних, організаційних, комунікаційних, обслуговуваних та інших зв'язків між усіма елементами інфраструктури. Зважаючи на це, серед складників **інфраструктури університету** доцільно, на нашу думку, виокремити *соціальну, науково-освітню, дослідницьку, інноваційну та інклюзивну інфраструктури*, які забезпечують реалізацію відповідних напрямів діяльності закладу, підтримуючи функціонування й розвиток необхідних для цього соціальних, навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів та господарських комплексів. Кожна з цих інфраструктур становить собою взаємопов'язану сукупність організаційної структури, технічних і програмних засобів, людських ресурсів, необхідних для здійснення університетом відповідних видів діяльності. А їх відмінність полягає у специфіці й змісті кожного виду цієї діяльності.

Соціальна інфраструктура визначається дослідниками як комплекс (сукупність) матеріальних об'єктів, що створюють умови для задоволення потреб і забезпечують загальні умови для ефективної діяльності людини в усіх сферах суспільного життя (Пігуль, 2013). Стосовно університету це передбачає наявність структурних підрозділів, що створюють умови для фізичного відновлення й забезпечення нормальної життєдіяльності студентів і працівників університету. До об'єктів соціальної інфраструктури університету можна віднести лікувально-профілактичні, культурно-розважальні, житлові об'єкти, об'єкти побутового обслуговування тощо.

Науково-освітня інфраструктура є комплексом навчальних підрозділів та ресурсів, що створює умови для функціонування освітньої, навчально-методичної й навчально-наукової діяльності університету і містить навчальне, навчально-методичне, інформаційно-комунікаційне, матеріально-технічне й кадрове забезпечення, яке дозволяє на високому якісному рівні провадити академічну діяльність. Науково-освітня інфраструктура університету детермінує нове розуміння його самого як інфраструктури з концентрації знань та відтворення інтелектуальної еліти й сприяє здобуттю ним лідерських позицій на ринку освітніх послуг (Ільницький, 2016).

Дослідницька інфраструктура, за визначенням, представленим у Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015), становить собою сукупність засобів, ресурсів та пов'язаних з ними послуг, які використовуються науковим співтовариством для проведення досліджень на найвищому рівні, що охоплює найважливіші об'єкти наукового устаткування та обладнання або набори приладів, ресурси, що базуються на знаннях (колекції, архіви, депозитарії або банки даних наукової інформації), інфраструктуру, засновану на технології комунікацій (грід, комп'ютери, програмне забезпечення і мережевий зв'язок), та інші структури унікального характеру (Про Наукову і Науково-технічну, 2015, Ст. 1, п. 9.). Дослідницькі інфраструктури можуть бути локально розташованими, віртуальними або розподіленими (організована мережа ресурсів), державними чи приватними.

Інноваційна інфраструктура університету є системою забезпечення його інноваційної і підприємницької діяльності, що охоплює підсистеми університетських інноваційних об'єктів, суб'єктів інноваційної діяльності, комунікацій, форм і методів використання інноваційних об'єктів з метою

підвищення якості інноваційного процесу в університеті та надання супутніх послуг (фінансових, консалтингових, маркетингових, інформаційно-комунікативних, юридичних, освітніх тощо) для провадження університетом інноваційної й підприємницької діяльності та розвитку партнерської взаємодії з іншими суб'єктами цієї діяльності (Отіч, 2023). Інноваційна інфраструктура забезпечує якість інноваційного процесу в університеті відповідно до його основних етапів: створення, оновлення, оброблення, зберігання, оприлюднення, використання інноваційних продуктів і технологій та їх трансферу. Водночас, згідно зі стратегічним європейським документом «Towards a 2030 vision on the future of universities in Europe» (Whittle & Rampton, 2020), інновації, що виробляються в університетах, не повинні обмежуватися лише технологічним рівнем і співпрацею з бізнесом, а мають виходити на рівень соціальних інновацій, що передбачають співробітництво між академічними колами, постачальниками державних послуг та громадськими некомерційними організаціями. Саме ця ідея покладена в основу проекту Європейської Комісії «Stairway to Excellence» (S2E), де університетам відводиться роль центральних елементів інноваційних екосистем й рушійної сили передачі знань, оскільки вони не просто створюють нові знання, але й координують учасників інноваційних мереж і кластерів знань, відіграють ключову роль в урегулюванні міжсекторальних обмінів й сприянні процесу спільної творчості (Whittle & Rampton, 2020).

Визначаючи сутність **інклюзивної інфраструктури університету**, слід виходити з того, що це поняття лише нещодавно увійшло до вітчизняного освітнього дискурсу у зв'язку зі зверненням освітянської і наукової громадськості до проблем соціальної інклюзії, інклюзивної освіти та забезпечення безбар'єрності освітнього простору. Тому у вітчизняних законодавчих актах, нормативно-правових документах та наукових публікаціях з проблем інклюзії в освіті поняття **інклюзивна інфраструктура** вживається без будь-яких визначень чи пояснень його змісту.

Утім контент-аналіз зазначених вище джерел зумовлює висновок, що зміст цього поняття охоплює собою такі параметри:

– сукупність об'єктів універсального та спеціального дизайну (об'єктів фізичного оточення, програм та послуг), що створюють умови для задоволення життєвих і освітніх потреб осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення й забезпечують загальні

умови для їх ефективного функціонування і здобуття вищої освіти в університеті та безбар'єрний доступ до інфраструктури університету;

– інфраструктуру спеціалізованої психолого-педагогічної допомоги суб'єктам освітнього процесу з особливими освітніми потребами;

– характеристику рівня придатності соціальної й освітньої інфраструктури університету для таких осіб тощо.

Найбільш чітко й конкретно визначення інклюзивної інфраструктури представлено у Концепції інклюзивної інфраструктури, запропонованій Global Infrastructure Hub (GIH) (2023) – інфраструктурним підрозділом «Великої двадцятки», якому надано мандат на дослідження й розвиток стійкої, інклюзивної та стабільної інфраструктури.

Розглядаючи інфраструктуру як силу, що приносить користь людям і планеті загалом, GIH сприяє формуванню банку статистичних даних щодо державних інвестицій в інфраструктуру, стимулює розроблення й упровадження інфраструктурних технологій (Infra Tech), вивчає й поширює інклюзивні інфраструктурні практики для забезпечення соціальної справедливості й безбар'єрності (Global Infrastructure Hub, 2024).

За визначенням GIH, **інклюзивна інфраструктура** – це інфраструктура, спроектована й розвинена для досягнення позитивних соціальних результатів й розширення економічних можливостей. Вона гарантує, що кожен член суспільства, незалежно від його походження, має рівний доступ до основних послуг й можливість повноцінно брати участь у житті суспільства (Global Infrastructure Hub, 2023); жодна людина, співтовариство чи соціальна група не залишаться позаду й не будуть позбавленими переваг від покращеної інфраструктури (Global Infrastructure Hub, n.d.).

Обстоюючи соціальну цінність інклюзивної інфраструктури, GIH виходить з того, що вона відіграє вирішальне значення у досягненні цілей сталого розвитку й розширенні можливостей європейських країн щодо інклюзивної й стійкої індустріалізації, просування інноваційних технологій та ефективного використання ресурсів. А це сприятиме вивільненню динамічних і конкурентоспроможних економічних сил, що створюватимуть робочі місця й прибутки і таким чином впливатимуть на підвищення рівня життя. І навпаки, неспроможність покращувати інклюзивну інфраструктуру й просувати технологічні та соціальні інновації може призвести до

зниження якості соціального забезпечення, охорони здоров'я, погіршення санітарних умов й обмеження доступу до освіти (Goal 9, 2018).

У концепції інклюзивної інфраструктури GIH визначено ключові галузі дій та пов'язані з ними практики, які слід враховувати, формуючи цю інфраструктуру та окреслюючи її межі. Серед них важливе місце відводиться забезпеченню інклюзивності освітньої інфраструктури та розвитку інклюзивної інфраструктури у закладах освіти.

В Україні реалізація цих завдань відбувається передусім у контексті вирішення проблем соціальної інклюзії осіб з інвалідністю та маломобільних груп, побудови «розумних міст», проектуванні соціально «дружнього» та безпечного освітнього середовища для забезпечення безбар'єрності освіти. Актуалізація цих векторів розвитку інклюзивної інфраструктури сьогодні зумовлена передусім наслідками російської військової агресії, у перспективі вони стануть одними з основних напрямів повоєнної відбудови нашої держави.

У зв'язку з цим інклюзивна інфраструктура закладів освіти розглядається як такий чинник:

– забезпечення рівних, належних і безпечних умов здобуття освіти та організації безпечного освітнього середовища (Концепція Безпеки, 2023);

– створення безперешкодного середовища для всіх груп населення, забезпечення рівних можливостей кожній людині реалізувати свої права, отримувати послуги нарівні з іншими шляхом інтегрування фізичної, інформаційної, цифрової, соціальної та громадянської, економічної та освітньої безбар'єрності до всіх сфер державної політики (Національна Стратегія, 2021).

У Національній стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року (2021) (далі – Стратегія) освітня безбар'єрність визначена як один з шести основних напрямів державної політики для забезпечення безперешкодного доступу всіх груп населення до різних сфер життєдіяльності.

Безбар'єрність освіти передбачає створення рівних можливостей та забезпечення вільного доступу до освіти упродовж життя, здобуття іншої професії, підвищення кваліфікації та опанування додаткових компетентностей.

Водночас аналіз сучасного стану розвитку інклюзивної інфраструктури закладів вищої освіти України, здійснений

нами з урахуванням положень Стратегії, зумовлює висновки про недостатньо повне виконання деякими ЗВО вимог інклюзивності під час забезпечення:

– *фізичної безбар'єрності* здобуття вищої освіти в університеті, а саме: відсутні пандуси, облаштовані місця для осіб з числа маломобільних груп населення, вказівники, звукові сигнали, титрована інформація тощо (Національна Стратегія, Розд. II, напрям 1, 2021);

– *інформаційної безбар'єрності* – так, на сайті МОН України станом на 01.12.2023 р. викладено результати перевірки наявності на офіційних вебсайтах ЗВО інформації та матеріалів щодо умов доступності закладу освіти для навчання осіб з особливими освітніми потребами: інформації щодо забезпечення безперешкодного доступу для осіб з обмеженими фізичними можливостями, порядку супроводу (надання допомоги) особам з інвалідністю та іншим маломобільним групам населення, висновків, інструкцій, внутрішніх нормативно-правових документів закладів освіти з питань забезпечення безперешкодного доступу осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення до будівель та приміщень закладів освіти тощо. За результатами перевірки встановлено, що у 32 (11%) з 290 перевірених закладів вищої освіти всіх типів та форм власності інформація та матеріали щодо умов доступності закладу освіти для навчання осіб з особливими освітніми потребами була відсутня або представлена частково (Інклюзивне Навчання, 2023);

– *цифрової безбар'єрності* – не повністю реалізоване навчання з використанням комп'ютерів та цифрових систем; програми цифрової освіти та STEM в школах, університетах, системі неформальної освіти та підвищення кваліфікації не узгоджені між собою; цифрові публічні сервіси (вебсайти, додатки, цифрові послуги) недостатньо адаптовані для всіх груп населення, а тому потребують розроблення та впровадження відповідних стандартів; громадяни не завжди мають доступ до сайтів, додатків та електронних послуг; найбільш проблемним є доступ осіб з порушеннями зору, слуху та осіб з порушенням інтелектуального розвитку (Національна Стратегія, Розд. II, напрям 3, 2021);

– *суспільної та громадянської безбар'єрності* – не в усіх ЗВО освітнє середовище є «дружнім» до студента й сприятливим для його фізичного розвитку та самореалізації, не повною мірою забезпечується інклюзивність цього середовища, що перешкоджає участі осіб з

особливими освітніми потребами в усіх формах суспільного життя та громадської активності; не завжди рівним є доступ до суспільно-політичного та культурного життя університету (Національна Стратегія, Розд. II, напрям 4, 2021);

– *освітньої безбар'єрності* – освітнє середовище не лише не сприяє розвитку інклюзії, а навпаки, часто створює бар'єри для учасників освітнього процесу; незадовільна інфраструктура більшості закладів освіти та обслуговуючих елементів (центри дозвілля, ігрові майданчики, гуртожитки, бібліотеки, архіви та актові зали); відсутня комплексна інфраструктура психоемоційної підтримки та психологічної допомоги учасників освітнього процесу; потребують удосконалення умови вступних та поточних іспитів у закладах вищої освіти у плані забезпечення можливості використання для осіб з особливими освітніми потребами асистивних технологій; низький рівень інформаційної доступності навчальних та інформаційних матеріалів; недостатнє матеріально-технічне забезпечення закладів освіти необхідними асистивними технологіями для надання якісних та доступних послуг тощо (Національна Стратегія, Розд. II, напрям 5, 2021).

Для подолання цих проблем і задоволення особливих освітніх потреб усіх учасників освітнього процесу у Стратегії запропоновано систему заходів, спрямованих на створення інклюзивного освітнього середовища, що також повністю можуть бути застосовані в системі вищої освіти, а саме:

– забезпечення закладів освіти умовами та інструментами для адаптації всіх інформаційних матеріалів для осіб з порушеннями зору, слуху та осіб з порушенням інтелектуального розвитку;

– запровадження механізму субсидування витрат на забезпечення фізичної, інформаційної та цифрової доступності в освітніх середовищах;

– розвиток та популяризація застосування навчальних матеріалів із використанням спеціальної техніки;

– удосконалення механізмів забезпечення засобами із застосуванням асистивних технологій під час складання вступних та поточних іспитів усіх учасників освітнього процесу;

– популяризація дистанційної форми здобуття освіти та технології дистанційного навчання з урахуванням усіх освітніх особливостей учасників освітнього процесу;

– розроблення інтерактивних довідників щодо освітнього ландшафту закладів вищої освіти;

– створення бібліотечного фонду спеціальної літератури, адаптованої для осіб з порушеннями зору, слуху, ментальними порушеннями;

– утворення системи центрів підтримки студентів/молодіжних центрів на базі закладів вищої освіти, які здійснюватимуть соціальний супровід та психологічну підтримку, консультування та методичний супровід щодо доступності, відповідності та прийнятності освітніх програм для осіб із спеціальними освітніми потребами;

– запровадження для студентів з особливими освітніми потребами послуг з додаткового навчання і розвитку фінансової та цифрової грамотності, сексуальної та громадянської освіти, техніки орієнтування на місцевості;

– стимулювання організації та проведення просвітницьких лекцій для студентів про цінність безбар'єрності і соціального залучення всіх у громаді;

– розроблення критеріїв та запровадження моніторингу доступності й комфортності інфраструктури закладів вищої освіти, задоволеності учасників освітнього процесу цими послугами;

– розроблення та затвердження стандарту проєктування освітнього середовища для осіб з особливими освітніми потребами;

– забезпечення доступності всієї інфраструктури освітніх середовищ (гуртожитки, центри дозвілля, бібліотеки, архіви, актові зали тощо);

– запровадження та поширення практики забезпечення доступності заходів у позанавчальний час для всіх учасників освітнього процесу;

– створення відповідних умов і привітної атмосфери для взаємодії учасників освітнього процесу й збільшення залученості батьків та опікунів шляхом проведення спільних заходів, тренінгів, семінарів;

– розроблення та включення критеріїв інклюзивності та залучення в сертифікацію провайдерів освітніх послуг;

– забезпечення індивідуалізації освітнього процесу для осіб з особливими освітніми потребами, зокрема шляхом надання їм додаткових послуг (Національна Стратегія, Розд. II, 2021);

– створення безпечної інфраструктури закладів освіти у такий спосіб:

– облаштування існуючих та будівництва нових захисних споруд цивільного захисту закладів освіти із застосуванням проєктів повторного використання або за індивідуальними проєктними рішеннями з урахуванням вимог доступності для мало-

мобільних груп населення, зокрема осіб з інвалідністю;

– облаштування необхідних огорож та здійснення інших інфраструктурних заходів щодо організації безпеки закладів освіти (Концепція Безпеки, 2023).

Реалізація всіх цих заходів сприятиме формуванню в університетах інклюзивної інфраструктури, яка уможливить безбар'єрний доступ до вищої освіти здобувачів різних соціальних категорій і створить рівні умови для її здобуття. А це стане реальним кроком щодо імплементації принципів European Pillar of Social Rights у національну систему вищої освіти та подальшої інтеграції її до ЄПВО на засадах зростання її соціальної спрямованості.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Узагальнення викладеного у статті зумовлює такі висновки:

– інклюзивна інфраструктура університету – це інфраструктура, призначена для досягнення здобувачами вищої освіти позитивних соціальних та освітніх результатів і розширення їх можливостей для повноцінної участі в освітній і позанавчальній діяльності та житті університету, із максимальною реалізацією особистісного й професійного потенціалів;

– інклюзивна інфраструктура є складником інфраструктури закладу вищої освіти загалом. Вона пов'язана із соціальною, освітньою, дослідницькою, інноваційною та іншими його інфраструктурами і спрямована на забезпечення фізичної, інформаційної, цифрової, суспільної та громадянської, а також освітньої безбар'єрності здобуття вищої освіти;

– проблемі розвитку інклюзивної інфраструктури української вищої освіти приділяється сьогодні посиленна увага в Європейському просторі вищої освіти. Ця проблема розглядається передусім у контексті підтримки й повоєнного відновлення України;

– в Україні формування інклюзивної інфраструктури закладів вищої освіти відбувається передусім у контексті вирішення проблем соціальної інклюзії ветеранів, тимчасово переміщених осіб, жителів тимчасово окупованих територій, осіб з інвалідністю та представників маломобільних груп; створення соціально дружнього середовища університетів, побудови «розумних міст», у яких система управління міською інфраструктурою будується на основі використання ІКТ, цифрових технологій і хмарних сервісів й фокусується на забезпеченні високого рівня життя і якісних послуг для усіх без винятку жителів, зокрема

з особливими освітніми потребами. Створення безпечного і комфортного освітнього середовища у розумних містах сприятиме задоволенню потреб цих суб'єктів освітнього процесу, забезпеченню безбар'єрності освіти і подоланню негативного впливу російської військової агресії на фізичне і психічне здоров'я українців;

– з метою задоволення особливих освітніх потреб усіх здобувачів освіти українським урядом розроблено низку нормативно-правових документів, у яких запропоновано систему заходів, спрямованих на створення інклюзивного освітнього середовища; утворення центрів підтримки студентів з особливими освітніми потребами; забезпечення доступності всієї інфраструктури освітніх середовищ (гурто-

житки, центри дозвілля, бібліотеки, архіви, актові зали тощо); індивідуалізація освітнього процесу для осіб з особливими освітніми потребами, зокрема шляхом надання їм додаткових послуг.

Реалізація розробленої програми заходів сприятиме формуванню в університетах України такої інклюзивної інфраструктури, яка забезпечить рівність доступу громадян різних соціальних категорій до вищої освіти та її реальну безбар'єрність.

Перспективи подальших наукових пошуків пов'язані з вивченням європейського досвіду розвитку інклюзивної інфраструктури у закладах вищої освіти та здійсненням його порівняльного аналізу з вітчизняним досвідом формування цієї інфраструктури в українських університетах.

Список використаних джерел

- Ільницький, Д. О. (2016). Науково-освітня інфраструктура як детермінанта глобального конкурентного лідерства. *Економіка України*, 5(654), 23–39. http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2016_5_4
- Інклюзивне навчання: Статистичні дані. (2023). Міністерство освіти і науки України. <https://mon.gov.ua/osvita-2/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani>
- Концепція безпеки закладів освіти. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 301-р. (2023). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80#Text>
- Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 366-р. (2021). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>
- Отіч, О. (2023). Теоретичні основи та європейський досвід формування інноваційної інфраструктури закладів вищої освіти. В Ю. Скиба, О. Жабенко, В. Ковтунець, О. Отіч, Л. Червона, Г. Чорнойван, & О. Ярошенко, *Теоретичні основи та провідний зарубіжний досвід взаємодії вищої освіти та ринку праці в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України (аналітичні матеріали)* (Ю. Скиба, Ред.) (с. 118–143). Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України. https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/Vzayemodiya-VO-ta-rynku-pratsi_IVO-2023-142p.pdf#page=119
- Пігуль, Н. Г. (2013). *Соціальна інфраструктура: поняття та функції*. https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/download/123456789/58925/7/Figul_functions1.pdf?jsessionid=96F77C0F6ADF28840144CEE707A0A43C
- Програма великої трансформації «Освіта 4.0: український світанок». (2022). Міністерство освіти і науки України. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/12/10/Osvita-4.0.ukrayinskyu.svitanok.pdf>
- Про наукову і науково-технічну діяльність. Закон України № 848-VIII. (2015). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>
- Проект Плану відновлення України. (2022). <https://ua.urch-international.com/plan-vidnovlennya-ukrayini>
- Савченко, О. В., Ольшевський, В. Й., Барановська, І. В., Тетіор, О. Н., Ковалів, І. Р., Стегній, О. Г. & Куценко, В. І. (2011). Інфраструктура. В І. М. Дзюба, А. І. Жуковський & М. Г. Железняк (Ред.). *Енциклопедія Сучасної України* (Т. 11). Інститут енциклопедичних досліджень Національної академії наук України. <https://esu.com.ua/article-12489>
- Council of Europe Action Plan for Ukraine «Resilience, Recovery and Reconstruction» 2023–2026. Adopted by the Committee of Ministers at the 1452nd meeting of the Ministers' Deputies (2022, December 22). https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/1060/Lugano_Declaration_URC2022-1.pdf
- Goal 9: Industry, Innovation and Infrastructure. (2018). Sustainable Development Goals. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/infrastructure-industrialization/>
- Global Infrastructure Hub. (2019). *Inclusive Infrastructure and Social Equity: Practical guidance for increasing the positive social outcomes of large infrastructure projects*. Global Infrastructure Hub. https://content.gihub.org/live/media/1546/gih_inclusive-infrastructure-and-social-equity_aug2019.pdf
- Global Infrastructure Hub. (2023, October 11). *What is inclusive Infrastructure?* <https://www.gihub.org/articles/what-is-inclusive-infrastructure/>
- Global Infrastructure Hub. (2024, January 10). *Watch this space as the GI Hub evolves*. <https://www.gihub.org/news/watch-this-space-as-the-gi-hub-evolves/>

- Global Infrastructure Hub. (n.d.). Definition of Inclusive Infrastructure. <https://inclusiveinfra.gihub.org/methodology/#foot-ref-6>
- Haegeman, E. L. (2017). *Youth Scoping Study: Boosting Youth Employment through Infrastructure Programming*. Infrastructure & Cities for Economic Development. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_549869.pdf
- Inter-American Development Bank. (2014). *Sustainable Infrastructure for Competitiveness and Inclusive Growth*. Inter-American Development Bank. <http://dx.doi.org/10.18235/0012791>
- Lugano Declaration: Outcome Document of the Ukraine Recovery Conference URC2022. (2022, July 4-5). https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/1060/Lugano_Declaration_URC2022-1.pdf
- Lugano Principles: Outcome Document of the Ukraine Recovery Conference URC2022. (2022, July 4-5). https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/1060/Lugano_Declaration_URC2022-1.pdf
- OECD. (2014). *All on board: Making inclusive growth happen*. OECD Publishing. <https://www.oecd.org/inclusive-growth/All-on-Board-Making-Inclusive-Growth-Happen.pdf>
- OECD. (2022). *The Architecture of Infrastructure Recovery in Ukraine*. OECD Tackling the Policy Challenges – Browse OECD Contributions. <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/d768a2e4-en.pdf?expires=1689069056&id=id&accname=guest&checksum=95BAD979B062EAC37D2305419D5B94EA>
- Policy Briefs on Ukrainian Recovery. Ukrainian Recovery Conference, Lugano, Switzerland. (2022, July 4-5). https://global-uploads.webflow.com/621f88db25fbf24758792dd8/62bea1badf4e93871d7c8ec5_eng%20-%20URC%20brief%20final.pdf
- Stairway to Excellence (S2E). (n.d.). European Commission: EU Science Hub. <https://ec.europa.eu/jrc/en/research-topic/stairway-excellence-s2e>
- Sustainable Development Goals. (2018). *Transforming Our World: The 2030 Agenda For Sustainable Development*. United Nations. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/development-agenda/>
- The European Pillar of Social Rights Action Plan. (2021). European Commission. <https://op.europa.eu/webpub/empl/european-pillar-of-social-rights/downloads/KE0921008ENN.pdf>
- The European Pillar of Social Rights in 20 principles. (n.d.). European Commission. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1606&langId=en>
- Vanhercke, B., Ghailani, D., Sabato, S., Corti, F., Spasova, S., & Peña-Casas, R. (2018). *Implementing the European pillar of social rights – What is needed to guarantee a positive social impact*. European Economic and Social Committee. <https://data.europa.eu/doi/10.2864/327484>
- Whittle, M., & Rampton, J. (2020). *Towards a 2030 Vision on the Future of Universities in Europe*. Publications Office of the European Union. <https://data.europa.eu/doi/10.2777/510530>
- Zabeli, N., Kaçanicu, F., & Koliqi, D. (2021). Towards the inclusion of students with special needs in higher education: Challenges and prospects in Kosovo. *Cogent Education*, 8. <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/2331186X.2020.1859438?needAccess=true>

References

- Council of Europe Action Plan for Ukraine «Resilience, Recovery and Reconstruction» 2023–2026. Adopted by the Committee of Ministers at the 1452nd meeting of the Ministers' Deputies (2022, December 22). https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/1060/Lugano_Declaration_URC2022-1.pdf [in English].
- Global Infrastructure Hub. (2019). *Inclusive Infrastructure and Social Equity: Practical guidance for increasing the positive social outcomes of large infrastructure projects*. Global Infrastructure Hub. https://content.gihub.org/live/media/1546/gih_inclusive-infrastructure-and-social-equity_aug2019.pdf [in English].
- Global Infrastructure Hub. (2023, October 11). *What is inclusive Infrastructure?* <https://www.gihub.org/articles/what-is-inclusive-infrastructure/> [in English].
- Global Infrastructure Hub. (2024, January 10). *Watch this space as the GI Hub evolves*. <https://www.gihub.org/news/watch-this-space-as-the-gi-hub-evolves/> [in English].
- Global Infrastructure Hub. (n.d.). Definition of Inclusive Infrastructure. <https://inclusiveinfra.gihub.org/methodology/#foot-ref-6> [in English].
- Goal 9: Industry, Innovation and Infrastructure. (2018). Sustainable Development Goals. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/infrastructure-industrialization/> [in English].
- Haegeman, E. L. (2017). *Youth Scoping Study: Boosting Youth Employment through Infrastructure Programming*. Infrastructure & Cities for Economic Development. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_549869.pdf [in English].
- Ilnytskyi, D. O. (2016). Naukovo-osvitnia infrastruktura yak determinanta hlobalnoho konkurentnoho liderstva [Scientific and Educational Infrastructure as a Determinant of Global Competitive Leadership]. *Ekonomika Ukrainy*, 5(654), 23–39. http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2016_5_4 [in Ukrainian].
- Inklyuzyone navchannia: Statystychni dani [Inclusive Education: Statistical Data]. (2023). Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. <https://mon.gov.ua/osvita-2/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani> [in Ukrainian].
- Inter-American Development Bank. (2014). *Sustainable Infrastructure for Competitiveness and Inclusive Growth*. Inter-American Development Bank. <http://dx.doi.org/10.18235/0012791> [in English].

- Kontseptsiia bezpeky zakladiv osvity* [The Concept of Security of Education Institutions]. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 301-r. (2023). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
- Lugano Declaration: Outcome Document of the Ukraine Recovery Conference URC2022*. (2022, July 4-5). https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/1060/Lugano_Declaration_URC2022-1.pdf [in English].
- Lugano Principles: Outcome Document of the Ukraine Recovery Conference URC2022*. (2022, July 4-5). https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/1060/Lugano_Declaration_URC2022-1.pdf [in English].
- Natsionalna stratehiia iz stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku* [National Strategy for a Barrier-free Space in Ukraine for the Period until 2030]. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 366-r. (2021). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
- OECD. (2014). *All on board: Making inclusive growth happen*. OECD Publishing. <https://www.oecd.org/inclusive-growth/All-on-Board-Making-Inclusive-Growth-Happen.pdf> [in English].
- OECD. (2022). *The Architecture of Infrastructure Recovery in Ukraine. OECD Tackling the Policy Challenges – Browse OECD Contributions*. <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/d768a2e4-en.pdf?expires=1689069056&id=id&accname=guest&checksum=95BAD979B062EAC37D2305419D5B94EA> [in English].
- Otych, O. (2023). Teoretychni osnovy ta yevropeyskyi dosvid formuvannia innovatsiinoi infrastruktury zakladiv vyshchoi osvity [Theoretical Foundations and European Experience of Forming Innovative Infrastructure of Higher Education Institutions]. V Yu. Skyba, O. Zhabenko, V. Kovtunets, O. Otych, L. Chervona, H. Chornoivan, & O. Yaroshenko, *Teoretychni osnovy ta providnyi zarubizhnyi dosvid vzaimodii vyshchoi osvity ta rynku pratsi v umovakh voiennoho stanu ta pisliavoiennoho vidnovlennia Ukrainy (analytychni materialy)*. Yu. Skyba (Ed.) (s. 118–143). Instytut vyshchoi osvity Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy. https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/Vzayemodiya-VO-ta-ryнку-pratsi_IVO-2023-142p.pdf#page=119 [in Ukrainian].
- Pihul, N. H. (2013). *Sotsialna infrastruktura: poniattia ta funktsii* [Social Infrastructure: Concepts and Functions]. https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/58925/7/Pigul_functions1.pdf;jsessionid=96F77C0F6ADF28840144CEE707A0AA3C [in Ukrainian].
- Policy Briefs on Ukrainian Recovery*. Ukrainian Recovery Conference, Lugano, Switzerland. (2022, July 4-5). https://global-uploads.webflow.com/621f88db25fbf24758792dd8/62bea1badf4e93871d7c8ec5_eng%20-%20URC%20brief%20final.pdf [in English].
- Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diialnist* [On the Scientific and Scientific-technical Work]. Zakon Ukrainy № 848-VIII. (2015). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19> [in Ukrainian].
- Prohrama velykoi transformatsii «Osvita 4.0: ukrainskyi svitanok»* [The Great Transformation Program «Education 4.0: Ukrainian Dawn»]. (2022). Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/12/10/Osvita-4.0.ukrayinskyi.svitanok.pdf> [in Ukrainian].
- Proiekt Planu vidnovlennia Ukrainy* [The Project of the Recovery Plan of Ukraine]. (2022). <https://ua.urb-international.com/plan-vidnovlennya-ukrayini> [in Ukrainian].
- Savchenko, O. V., Olshevskiy, V. Y., Baranovska, I. V., Tetior, O. N., Kovaliv, I. R., Stehniy, O. H. & Kutsenko, V. I. (2011). *Infrastruktura* [Infrastructure]. V I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskiy & M. H. Zhelezniak (Red.), *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy* (T. 11). Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. <https://esu.com.ua/article-12489> [in Ukrainian].
- Stairway to Excellence (S2E)*. (n.d.). European Commission: EU Science Hub. <https://ec.europa.eu/jrc/en/research-topic/stairway-excellence-s2e> [in English].
- Sustainable Development Goals*. (2018). *Transforming Our World: The 2030 Agenda For Sustainable Development*. United Nations. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/development-agenda/> [in English].
- The European Pillar of Social Rights Action Plan*. (2021). European Commission. <https://op.europa.eu/webpub/empl/european-pillar-of-social-rights/downloads/KE0921008ENN.pdf> [in English].
- The European Pillar of Social Rights in 20 principles*. (n.d.). European Commission. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1606&langId=en> [in English].
- Vanhercke, B., Ghailani, D., Sabato, S., Corti, F., Spasova, S., & Peña-Casas, R. (2018). *Implementing the European pillar of social rights – What is needed to guarantee a positive social impact*. European Economic and Social Committee. <https://data.europa.eu/doi/10.2864/327484> [in English].
- Whittle, M., & Rampton, J. (2020). *Towards a 2030 Vision on the Future of Universities in Europe*. Publications Office of the European Union. <https://data.europa.eu/doi/10.2777/510530> [in English].
- Zabeli, N., Kaçanicu, F., & Koliqi, D. (2021). Towards the inclusion of students with special needs in higher education: Challenges and prospects in Kosovo. *Cogent Education*, 8. <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/2331186X.2020.1859438?needAccess=true> [in English].